

**МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ
Я.П.КОЗЕЛЬСЬКОГО - ВІТЧИЗНЯНОГО ПРОСВІТНИКА XVIII ст.**

Аналіз розвитку філософських ідей в сучасній незалежній Україні висуває принципово нові тлумачення й оцінки філософського процесу, насамперед з'ясування поняття філософської україністики, що дозволило б визначити специфіку світоглядної культури України в контексті загального світового філософського процесу та "відсікти" певні змістовні нашарування, які нагромадилися у цій сфері.

На наш погляд, віднесеність того чи іншого мислителя до когорти національних, а також вирішення того, що ж насправді входить в обсяг ознак національної культури, й донині є питанням дискусійним, міркування ж з приводу цього детально викладені у публікаціях українських та зарубіжних долідників історії філософії [4, с.5-20; 5, с.89-100].

Автори досліджень вважають, що першою методологічною вимогою до історії української філософії є виявлення й чітке визначення критерію такої віднесеності. Такий критерій неважко визначити, коли мова йде про політично незалежну націю та її неперервні культурні традиції. Україна ж до таких націй не належить і декілька періодів більшої чи меншої політичної незалежності творення власної культури (X-XIV, XVII-XVIII ст.) становлять незначний відтинок часу. Можна погодитися, що вирішальною ознакою є належність зазначеного мислителя до української філософської традиції, а в глибинному аналізі - до української національної культури. *"Вона мусить полягати в участі мислителя у творчому процесі національної інтелектуальної традиції. А традицію треба визначати не якимись унікальними якостями чи вартостями, а інституціями та культурним середовищем, з яких вона постала і які створені певною нацією на її території"* [5, с.93].

І тут своєрідним "проривом" в осмисленні філософських ідей Якова Павловича Козельського як явища українського національного характеру стали праці В.Горського, Я.Колубовського, І.Огородника, В.Огородника, М.Поповича, О.Приятельчука, М.Русина, З.Хижняк, В.Ярошовця та інших істориків української філософії та культури. До того ж, їх наукові розвідки дозволяють інтегрувати творчість мислителя у загальноєвропейський та вітчизняний контексти.

Я.П.Козельський (1728-1794) - виходець з українського козацтва, син наказного кобеляцького сотника Полтавського полку Павла Степановича Козельського. Місце народження Якова - містечко Келеберда (нині - Канівського району Черкаської області). Освіту здобув у Києво-Могилянській академії (1744-1750) та у Петербурзькому академічному університеті (1752-1757). Після закінчення університету Яків Козельський - на військово-викладацькій службі в Артилерійському та Інженерному шляхетському кадетському корпусі. Упродовж цього часу він видає дев'ять оригінальних праць і перекладів математичного, інженерного та філософського змісту. Однак, найбільш резонансним твором мислителя по праву вважаються *"Філософічні пропозиції"* (1768), написані Козельським під час перебування на посаді секретаря Сенату, де, серед інших обов'язків, йому доводилося опікуватися справами Малоросії, Прибалтійського краю та Московського університету. У цьому творі він визначає своє ставлення до творчості авторитетних західноєвропейських мислителів, особливо високо поцінуючи Ж.-Ж.Руссо, Ш.Монтеск'є, К.Гельвеція, А.Шефтсбері, Ф.-А.Мозера.

Із 1770 до 1778 р. Я.Козельський живе і працює в Україні: за рекомендацією тодішнього правителя Малоросії П.Рум'янцева він переводиться на полковницьку вакансію в Малоросійську колегію у м.Глухів. Маємо нагадати, що в історії України Глухів того періоду відіграв видатну роль [1]. Не можна не погодитися також із позицією тих авторів, які витоки української ідеї (український націоналізм) пов'язують із *"Глухівським періодом"* історії Гетьманщини [2, с.13-15], а головним суб'єктом цього процесу вважають службовців Генеральної військової канцелярії - військових канцеляристів. Ця нова генерація української інтелектуальної еліти й заклала фундамент нового українського світогляду, а згодом передала його поколінню малоросійських просвітителів, до яких поряд із Ф.Туманським, І.Тимківським, О.Лобисевичем та багатьма іншими відомими діячами належав і Яків Козельський. Варто погодитися з думкою відомого українця О.Пріцака, що саме в Глухові XVIII ст. зародилася нова, державно мисляча українська інтелігенція.

Характеризуючи морально-правові аспекти філософської творчості Я.Козельського, звернемо увагу передусім на оригінальні підходи до осмислення місця, ролі та призначення філософії в культурі та соціальному житті. Аналіз змісту *"Філософічних пропозицій"* засвідчить, що Козельський прекрасно знав епохальні твори того

часу - *“Про дух законів”* Ш.Монтеск’є, знаменитий *“Суспільний договір”* - це, за висловом Грея Грехема, одного з біографів Ж.-Ж.Руссо, - *“євангеліє революційного часу”*, *“Міркування про причини нерівності”* Руссо, книгу Гельвеція *“Про розум”*, був знайомий з політичними трактатами Джона Мільтона, філософа-мораліста Антоні Ешлі Купера Шефтсбері (1671-1713) - саме того Аноніма, частина книги якого *“Characteristics of men, manners, opinions, times”* під назвою *“Дослідження про заслуги і добродієність”* була видана французькою мовою у перекладі та з примітками Дідро.

Увагу дослідника привертає й те, що в ході викладу *“Філософічних пропозицій”* Козельський часто посилається на відомих (Ціцерон, Ньютон) і маловідомих (П.-Л.Мопертуї, Даржан, Дюгальд, Сен-П’єр) авторів, чиї твори розширювали коло осіб, з ким йому довелося мати справу у зв’язку з роботою над трактатом.

Приділяючи у своїх *“Філософічних пропозиціях”* належну увагу предметові теоретичної філософії, Козельський поспішає підкреслити, що сама по собі вона не має самостійного значення, що розробка загальних проблем філософського світогляду покликана сприяти *“пізнанню добронравності”*, з’ясуванню певних правил для справ і вчинків, які, будучи витлумаченими в етичному та соціальному сенсі, становлять *“найпотрібнішу”* для людини *“практичну частину філософії”* [6, с.3-4]. Саме через цю обставину філософія *“залуговує на особливу повагу”*, оскільки її призначення - *“не стільки для втілення у її змісті основ для всіх інших наук, скільки для правил до пошуку благополуччя”*. Якщо ж взяти до уваги, що ці висловлювання відносяться до вступної частини *“Філософічних пропозицій”*, що багато десятків сторінок відділяють їх від спеціальних розділів книги, у яких потрактовуються соціально-етичні, юридичні та політичні проблеми, стає зрозумілим, що Козельський мав на увазі вже з самого початку дати зрозуміти читачеві про на той час ще не властивий для російської літератури аспект - дати зрозуміти, що пізнавальні засоби віднині мусять знайти найбільш гідне для філософії застосування - слугувати пошуковій шляхів, які ведуть до благополуччя людського роду.

Стверджуючи, що *“найпотрібніше для людини витлумачення “добродієності і справедливості” й є головним обов’язком (“должностью”) філософів”* [6, с.176], Козельський аж ніяк не орієнтував свого незримого співбесідника на те, що запропонує йому якийсь кодекс моралі, звід прописних істин,

достатніх для досягнення особистого і загального благополуччя. Більше того, виходячи із тих міркувань, що добродієність ще можна до певної міри розглядати як щось залежне від суб’єкта, в той час, коли благополуччя значною мірою визначається зовнішніми обставинами і тому не може залежати лише від нього, сам український філософ відкидає визначення *“моральної філософії”* як *“науки благополуччя”* і пропонує називати її *“наукою пошуку благополуччя”* [6, с.67], висловлюючи цим, на перший погляд малозначущим, уточненням ту гідну уваги думку, що благополуччя досягається не лише дотриманням певних філософських правил, але й вимогою для філософа бути ще й *“політиком”*. Він вважає, що моральність має соціальне опертя, що вона є заснованою на правах і законах категорією. Для нього, як і для Гельвеція, етика - *“пуста наука, якщо вона не зливається з політикою і законодавством”* [3, с.94].

Відповідно до загального спрямування просвітницької ідеології, Я.Козельський вважав, що в громадянському суспільстві всі вчинки людей, у тому числі й їхня моральна поведінка, регулюються юридично, через право. Мораль тим самим надмірно раціоналізується, її, по суті, немає, а є вчинки, що випливають із розуміння закону. Девіантна поведінка розглядається як результат незнання закону, що встановлений у громадянському суспільстві.

Центральне місце в етиці Козельського відводиться вченню про людські чесноти. Людина, на його думку, не народжується добродієсною чи порочною, доброю чи злою. Різноманітних якостей вона набуває із середовища життя, через виховання, а приводом до багатьох *“недобрих вчинків”* нерідко стають *“погані настанови, закони і звичаї”*.

Політику як важливу складову практичної філософії Козельський розглядає як *“науку здійснювати праведні наміри найбільш правильними і до того ж праведними засобами у дію”*. Якщо право *“навчає спостерігати добродієність”*, то *“політика здійснює настанови, як оберігати добродієність і благородність”*. Вона покликана допомагати людині виробити правильне уявлення про себе та інших людей, про чесноти і пороки, про розумний спосіб життя.

Акцентування Козельського на етиці як сфері функціонування в ній насамперед аксіології пояснюється тим, що вона має справу, по суті, з ядром практичного відношення до дійсності і виступає своєрідним *“топосом”*, загальним знаменником для ряду дисциплін (юриспруденції та політики), які становлять практичну філософію.

Маючи на увазі загальне завдання і мету, яку ставив перед собою автор *“Філософічних пропозицій”*, його неодноразові заявки про необхідність зміни законодавства задля ліквідації суспільних зол, поєднання на цій основі інтересів окремих людей з інтересами суспільства, маємо констатувати: Козельський вважає, що для введення в суспільство добродесності і благополуччя найкращою формою правління є республіка. І хоча мислитель її використовує для підкріплення власних поглядів деякі положення із твору *“Про дух законів”* Ш.Монтеск’є, він, хоч і обережно, заперечує думки французького філософа щодо необхідності застосування монархічного правління у великих за площею країнах: покладені в його основу *“честь”* або - й того гірше - страх, на думку Козельського, не зможуть посприяти запровадженню в суспільство *“добродесності”*. Звичайно ж, такі висновки в питаннях про спосіб правління аж ніяк не влаштовували Катерину II і, тим більше, не могли бути покладені в основу Проекту новоствореного Укладання.

Кладучи в основу соціальної філософії просвітницьку теорію природного права і договірної походження держави, Я.Козельський першим у суспільній думці Російської імперії піддав критиці спроби виправдати кріпацтво і обґрунтував виправдання *“права на помсту”*, що радикально вирізняє його з-поміж тих мислителів, які навіть теоретично не допускали таких міркувань.

1. *Белашов В.І.* Глухів - столиця гетьманської і Лівобережної України / В.І.Белашов. - Глухів, 1996.

2. *Борисенко В.А.* Глухів як колиска українського націоналізму (До питання про витоки і деякі історичні параметри української національної ідеї) / В.А.Борисенко // Історико-культурна спадщина Глухівщини. - Глухів, 1992.

3. *Гельвецій К.* Об уме. Сочинения: в 2 т. - Т.1 / К.Гельвеций. - М., 1973.

4. *Горський В.С.* Історія української філософії. Курс лекцій / В.С.Горський. - К.: Наукова думка, 1996.

5. *Закидальський Т.* Досліді в діаспорі над історією української філософії / Т.Закидальський // Філософська і соціологічна думка. - 1993. - №4. - С.89-100.

6. *Козельський Я.П.* Философические предложения / Я.П.Козельский. - СПб, 1768.